«EN FUNKLENDE NY LEILIGHET»

BOSKIKK I DRABANTBYENE

Av Morten Bing

«Vi har et pent hjem. Jeg har satt min ære i å få en viss personlig stil over det ... » Slik begynner Randi Svendsen beskrivelsen av sitt hjem i «Blokk F» i drabantbyen. Randi Svendsen er hovedpersonen i Eva Ramms roman *Støv på hjernen* fra 1958, filmatisert året etter av Øyvind Vennerød med Inger Marie Andersen i hovedrollen. Randi Svendsens hjem med «blått trekk på stolene» og møblene i «blank mahogni» ble stående som 1950-tallets typiske drabantbyhjem.

Var hjemmene i drabantbyene annerledes enn inne i de gamle bydelene? Var det en egen spesifikk boskikk i disse nye boligstrøkene som vokste fram rundt Oslo på 1950- og 60-tallet? Svaret er sikkert både ja og nei. Boskikken er hele tiden i forandring, men forandrer seg likevel langsomt.

Etterkrigstidens drabantbyer må ha vært smeltedigler hvor skikker fra ulike landsdeler og ulike klasser ble eltet sammen. Allerede før krigen var det i ferd med å vokse fram en ny boskikk i byen, et resultat av møtet mellom borgerlige konvensjoner og hjemidealer, arbeiderklassens skikker og den nye middelklassens moderne livsform, men også påvirket av arkitekter og boligkonsulenters ønske om et rasjonelt hjemmeliv. I drabantbyene møtte byens skikker tradisjoner fra bygdemiljø, brakt med av innflyttere fra alle kanter av landet. De nye boligene i drabantbyene var dessuten tegnet av en generasjon arkitekter som var utdannet omkring 1930, og var sterkt preget av funksjonalismens idealer. Leilighetene de tegnet, fikk en struktur og romdeling som ga både begrensninger og føringer.

Et hjem som blir etablert i en leilighet i en bygård eller drabantbyblokk, er et møte mellom boskikk og arkitektur. Boligen setter fysiske rammer både for utformingen av hjemmet og for dagliglivet. De moderne boligene var tegnet av arkitekter som ofte hadde en annen sosial og kulturell bakgrunn enn de som flyttet inn i leilighetene. Beboernes boskikker og arkitektens boligidealer var ikke alltid de samme. Innredning av hjemmet og det daglige livet som fant sted der, kunne derfor bli i samspill med, eller en langvarig kamp mot, den formen arkitekten hadde gitt boligen.

DEN «RIKTIGE» BOLIGEN

Det er gjennom årene utgitt en rekke opplysningsskrifter som har tatt for seg møbler og innredning, og ikke minst bøker som har gitt totale oppskrifter på hvordan livet i hjemmet burde organiseres. Som eksempler kan nevnes: *Små hjem og deres innredning* (1931), *Slik vil vi bo* (1935), *Lev livet lettere* (1938), *Våre barn og våre hjem* (1938), *Et hjem blir skapt* (1943), *Våre hjem* (1943), *Alle kvinners Unge hjem* (1950), *Hjemmet og vi* (1955) og *Bo bedre – lev lettere* (1965).

Utgangspunktet har som regel ikke vært et avantgardistisk arkitektsyn, men et kompromiss mellom funksjonalisme, generell vitenskaps- og framskrittstro og en borgerlig kulturell kompetanse. En har gitt råd til husmødrene «i de tusen hjem», og, som forfatterne av Alle Kvinners temahefte Unge Hjem fra 1950, ønsket å «hjelpe unge til å legge så enkelt og fornuftig i vei at de kan leve sundt og sant». Likevel har disse oppskriftene på «det riktige hjemmet» vært annerledes enn de skikkene folk flest har vært vant med, både når det gjaldt innredning og bruk av de enkelte rommene.

STUA

I 1950 hadde det største rommet i en leilighet fortsatt ofte karakter av «finstue». Før krigen hadde det vært vanlig at stua var innredet med spisestuemøblement sentralt plassert i rommet; salongmøbler kom i annen rekke. Men i løpet av 50-tallet ble spisestua «en saga blott for de fleste» – spiseplassen var ofte både i stua, til fest, og på kjøkkenet til hverdags.

Boligkonsulent Liv Schjødt argumenterte i boken *Hjemmet og vi* fra 1955 for spiseplass på stua: Spisebordet burde være solid med fire ben, det burde være firkantet så det også kunne brukes som arbeidsbord, «tebord» med hjul var også «en uvurderlig hjelp». Hun skriver at

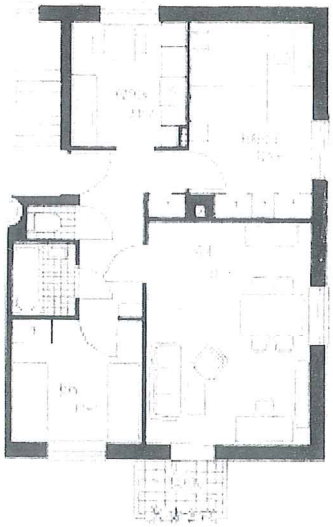

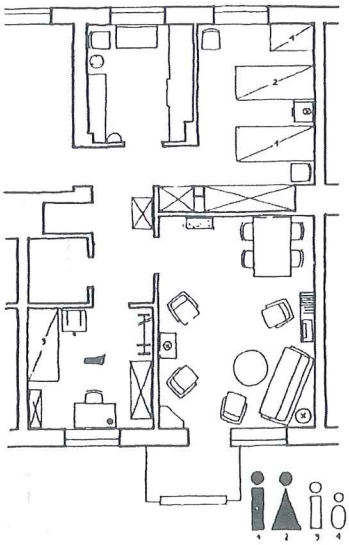

Jnr. 264

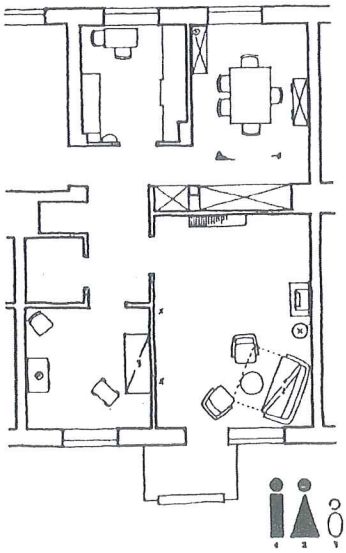

Jnr. 290

Keyserløkka 1950 – Ideal og virkelighet (Tegning fra Oslo byes Vels boligundersøkelse 1950).
Til venstre: På arkitektens forslag til møblering er det en klar funksjonsdeling: Soverom med dobbeltseng, stue med sittegruppe og med spisebord foran vinduet, barneværelse med to senger. (Tegning fra Sandvik 1979: OBOS 50 år for tryggere hjem).
I midten og til høyre: Eksempler på hvordan folk virkelig innredet hjemmene sine i disse leilighetene.
Nr. 264 fulgte et stykke på vei arkitektenes funksjonsdeling med salong og spisebord på stua og senger i soveværelset.
Nr. 290 representerte en boskikk arkitektene hadde liten forståelse for: På stua var det salong med sovesofa, mens det andre rommet var innredet som spisestue.

de fleste ville ha sofa og et par stoler, men «de behøver ikke være like». Salongbordet burde ha klaffer. Bokhyller kunne være bygd til stua, men Schjødt nevner også ferdige seksjoner som kombinerer hyller, skap og skatoll. Av materialer beskriver hun eik som «det sterkeste», mahogni som er «vakkert», furu som er «greit og ofte meget pent», men løst i veden, og bjørk som er «lyst, pent og praktisk».

Teak er ikke med blant de materialene Schjødt ramser opp, men bare få år etter synes dette treslaget helt å dominere møbelproduksjonen. I møbelannonser fra 1965–66 synes teak å være omtrent enerådende, og for nygifte par som etablerte seg på slutten av 1950- eller begynnelsen av 1960-tallet, var teak det eneste saliggjørende: «Teak var den store drømmen, det skulle alle ha.»; «Det var teakens tidsalder i begynnelsen av sekstiårene ... »; «Teak var i skuddet på den tiden.» (Sitatene er hentet fra Norsk Folkemuseums undersøkelse «Mitt første hjem» fra 1996.)

SOVEROM

Før krigen hadde det vært svært vanlig å sove på stua, divanen var en nøkkelgjenstand, både i arbeiderhjem og i den lavere middelklasse. I boka *Lev livet lettere*, skrevet i 1938, spør forfatteren Marie Fearnley om det er fornuftig for folk som bor på to rom og kjøkken, å bruke det ene rommet til soveværelse med ekteseng for far og mor. «Vilde det ikke være mere hensiktsmessig,» skriver hun, «om man innrettet sig slik at man kunde opholde sig i begge rummene?»

Men ca. 20 år senere er divanen definitivt falt i unåde: «Vi hverken sitter godt eller ligger godt på en divan ... som regel vil vi foretrekke en billig seng som iallfall opfyller ett krav fullt ut,» skriver arkitekt Harriet Flaatten i Norsk Dameblad i 1956.

Fra Veitvet hageby omkring 1960.
1. Ettermiddagskaffe på stua i hjemmet til en tobarnsfamilie. 1959.
2. All slags aktivitet foregikk på kjøkkenet. 1963.
3. Musikk i hjemmet, far spiller fiolin og sønnen piano, ca. 1963.
Begge ektefeller var innflyttere fra landsbygda. Han var lærer, og hun var hjemmeværende husmor.
(Privatfoto/Norsk Folkemuseum)

På 1950-tallet var det fastslått at en familieleilighet burde ha både ett stort og ett eller to små soverom, i tillegg til stue og kjøkken, og Oslo Byes Vels boligundersøkelse fra 1958 viste at mange ektepar nå hadde byttet ut divanen med dobbeltseng.

I 1955 var konvensjonen blitt, igjen ifølge Liv Schjødt, at et soverom skulle inneholde to senger, nattbord og toalettbord. De fleste ønsket å ha sengene stående inntil hverandre, men Schjødt argumenterte for at det kunne være bedre utnytting av plassen i soveværelset å sette dem etter hverandre eller i vinkel.

KJØKKENET

I mellomkrigstiden hadde kjøkkeninnredning og kjøkkenstell gått gjennom en rivende utvikling. Ny teknologi og nye krav til hygiene hadde gjort kjøkkenarbeidet både mer krevende og mindre tungt. Varmtvannsbeholder eller sentral varmtvannstilførsel gjorde at det ikke lenger var nødvendig å varme vann på komfyren. Den elektriske komfyren var kommet på markedet på 1920-tallet og var blitt mer og mer vanlig, selv om noen nok fortsatt måtte lage mat på vedkomfyr. Kjøleskapet, som var lansert på 1930-tallet, var også på vei inn i norske kjøkken.

.heftet
arbei-
sstell-
n[2], og
ı. Her
ıinium
: kom-
av, og
ɔeseri-
ass til

spisebord som kunne trekkes ut så det var mulig å dekke på til opp til åtte personer! Dessuten var det kjøleskap på kjøkkenet – «et kjøleskap er en nødvendighetsartikkel og ikke en luksusartikkel». Men fem år senere var fortsatt kjøleskapet «manges ønskedrøm» som «burde være mer alminnelig enn tilfelle er». Idealkjøkkenet skulle være lyst og romslig: «Så sant det er mulig, bør kjøkkenet både ha sol og utsikt,» skrev Ingeborg D. Altern i *Hjemmet og vi* i 1955. Hun syntes ellers kravet til størrelsen på kjøkkenet var avhengig av mange faktorer. Noen ønsket et stort kjøkken med lekeplass for barna og hvor mannen kunne ha «tid til en prat iblant» – laboratoriumkjøkken passet ikke alle.

Manglerud ca 1960:
1. Bokhyllen «Veggen» var et typisk innslag i mange hjem på denne tiden.
2. På kjøkkenet – respatex, stålrør og Coca Cola!
3. På stua – teakbord og hjørnesofa.
Beboerne i leiligheten var et ektepar uten barn. Han var journalist, og hun var student.
(Privatfoto/Norsk Folkemuseum)

DRABANTBYHJEM

Tidlig på 1950-tallet ble det anlagt nye boligområder på grensen mellom Oslo og tidligere Aker kommune.

Disse bydelene – Keyserløkka og Etterstad – var skritt på veien mot den «ekte» drabantbyen. De ligger nærmere den gamle bykjernen og de gamle boligkvarterene enn Lambertseter, Manglerud og Veitvet, men har både med hensyn til bydelsstruktur og boligutforming mye felles med de noen år yngre «ekte» drabantbyene.

De første blokkene på Keyserløkka sto ferdig i 1949–50, og var tegnet for OBOS av arkitektkontoret Rinnan, Tveten og Colbjørnsen. Her var først og fremst 3-roms leiligheter, stue med balkong, to soverom, kjøkken, bad og atskilt WC.

På arkitektenes plantegning er forslag til møblering inntegnet og viser at det var satt av plass til et lite spisebord på kjøkkenet. Men arkitektene hadde også tenkt seg spisebord foran vinduet i stua, hvor det er tegnet inn både arbeidsbord og salongmøbler. De to andre rommene er henholdsvis foreldresoverom med dobbeltseng og barnerom med plass til to senger.

I en av disse leilighetene som inngikk i Oslo Byes Vels boligundersøkelse i 1950, bodde en 35 år gammel handelsreisende med kone og to små sønner. Den største gutten, som var 7 år, holdt til på barneværelset, mens den minste, som bare var 1 år, sov hos foreldrene. Soveværelset var for øvrig et eksempel på en innredning hvor ekte-sengene ikke sto inntil hverandre, men hadde nattbord imellom. Stua var innredet, langt på vei som arkitektene hadde tenkt seg, med salong ved døra til altanen og – på motsatt vegg – spisebord hvor familien alltid spiste middag.

I en annen av leilighetene bodde en 27 år gammel montør med kone og en gutt på 4 år. Også her var det minste rommet benyttet til barneværelse. Ekteparet hadde derimot ikke eget soverom, men sov på sovesofa på stua, som ellers var sparsomt innredet. Det tredje rommet var innredet som spisestue, noe arkitekten Odd Brochmann syntes var en «ganske eiendommelig situasjon». Men undersøkelser av boskikken blant arbeidsfolk i byen i mellomkrigstiden har vist at dette var svært vanlig innredning i dette sosiale laget. Finstua med sentralt plassert spisestuemøblement var det mest slående trekket i arbeiderklassens boskikk.

VEITVET

Veitvet, som var oppført på midten av 1950-tallet av Selvaagbygg, var en av de få drabantbyene som ikke ble utbygd i OBOS-regi. Her ble det bygd både rekkehus – Veitvet hageby – og mindre blokker, tegnet av arkitekt Sven Nicolaysen.

«Å komme til Selvaag-leiligheten på Veitvet var som en drøm,» skriver BM, som hadde bodd i en kald gammel leilighet i Welhavens gate i godt og vel tre år, og flyttet inn i en ny 3-værelses leilighet på Veitvet i 1958. I sitt svar på Folkemuseets boligundersøkelse beskriver hun den nye leiligheten som «ny og pen, med badeværelse, stort, deilig kjøkken hvor det til og med fulgte med et lite, innebygget kjøleskap, og ikke minst: elektrisk oppvarming», og hun var «storfornøyd».

SR vokste opp i et av rekkehusene på Veitvet. Huset var i to etasjer med entré, kjøkken, bad og foreldresoverom i første etasje, og stor stue og to små barneværelser i annen. Kjøkkenet, som var i vinkel med arbeidshjørne i den ene enden og spisehjørne i den andre, ble

hjemmets sentrum. Her var komfyr, oppvaskbenk og «en utslagsvask av den gamle typen», stort bord av tre og stålrørsstoler samt en stor lenestol ved siden av døren ut til hagen. «Der pleide mamma og jeg å sitte å høre på barnetimen,» forteller SR. Senere fikk de også sofa på kjøkkenet. Alle måltider ble inntatt på kjøkkenet. Kom noen innom på formiddagen, ble kaffen servert på kjøkkenet. Her satt moren med håndarbeid, og ungene lekte eller leste lekser. «Kjøkkenbordet var veldig sentralt til veldig mye som skulle gjøres.»

I stua var det salongmøbler, en grå sofa med vendbare løse puter, rød på den ene siden og grå på den andre, et salongbord av bjørkefinér og to stoler som var lik sofaen. Det var Veggen-bokhylle, og etter hvert piano og TV. Stua var lite brukt om dagen, men her drakk familien kaffe etter middag, og «når TV'en kom så var det fast at man liksom var på stua på ettermiddagen og kvelden. Fra Dagsrevyen hvert fall».

SRs barndomshjem var et møte mellom Selvaaghusets ukonvensjonelle planløsning og den boskikken foreldrene, som var innflyttere, brakte med seg fra bygdemiljø. Dette møtet viste seg å være mindre problematisk enn en kanskje kunne tro.

BØLER

I drabantbyene fantes også hjem som var riktig så moderne.

I september 1958 flyttet EK fra en gammel leilighet i Bygdøy allé til en

OBOS-leilighet i Nøklevann Borettslag på Bøler. Det nye hjemmet var i en firemannsbolig, tegnet av arkitekten Helge B. Thams.

Selv om den nye boligen var mindre enn det de flyttet fra, syntes EK at det var «herlig å flytte inn i en funklende ny, ganske ubrukt leilighet med bad m/badekar og kjøkken og elektrisk oppvarming. Flatearealet her var mye mindre enn i Bygdøy allé, men alt var så mye mer praktisk. Kjøkkenet var forholdsvis lite, men det var plass til et lite bord, og vi kjøpte et lite Respatex-bord med 2 klaffer samt to røde polstrede plastikk-stoler med stålrørsben.»

På soverommet hadde de teaksenger med rotting i fotenden og hyller påmontert som nattbord, videre mahogni-kommode med speil over, og også plass til et skrivebord og en høy bokreol av bjørk. På stua hadde de eggformet teakspisebord med tre stålben og fire Arne Jacobsen-stoler, teak salongbord og to lette lenestoler, samt bokreol og Solør-rye. På barneværelset sto både gjesteseng og barneseng. Senere kjøpte de også barnebord med to stoler.

Stua med arkitekttegnete møbler var nok med å skille dette hjemmet fra gjennomsnittet, men dette var et akademikerpar, og variasjoner i drabantbybeboernes sosiale og kulturelle ståsted fikk selvfølgelig konsekvenser for utformingen av hjemmet.

BOSKIKK I ENDRING

En bolig er en fysisk struktur som er ramme rundt menneskers dagligliv, rundt matlaging og måltid, personlig hygiene, søvn og hvile, rundt familieliv og sosialt samvær. Men hva er et hjem?

Boligen hører til i en offentlig sfære, hjemmet er privat. Mens ordet bolig synes å vektlegge en bygnings materielle aspekt, vektlegger hjem det emosjonelle. I det ene tilfellet står huset i sentrum for oppmerksomheten, i det andre mennesket. Boligen er et fysisk objekt i en materiell verden, men inngår likevel i et abstrakt system som styres av en offentlig planprosess. Boligen er en upersonlig vare som kan omsettes på et marked.

Hjemmet er derimot resultat av et personlig prosjekt, en arena for sosial opptreden, et uttrykk for identitet og livsstil, og en ramme for familieliv. En bolig kan kjøpes og selges, et hjem må en selv skape.

Det enkelte menneske er ut fra bakgrunn og miljø preget av en boskikk – et komplekst resultat av individ-historie, familie-historie, klasse, lokalitet og tid. Både barndomshjemmet og de impulsene en mottar senere i livet, er med å forme ens forestillinger om hvordan et hjem skal utformes – hva som er ønskelig, hva som er akseptabelt, hva som er uakseptabelt, hva som er mulig, hva som er utenkelig.

Det 20. århundres urbane boskikk kan skjematisk forstås som resultat av en brytningsprosess mellom førmoderne arbeiderklasseskikk med liten vekt på private sfærer, og en borgerlig boskikk, hvis viktigste karakteristika var skillet mellom private og offentlige rom, og stor vekt på mulighet for representasjon.

I møtet mellom disse boskikkene og en modernistisk boligideologi oppsto nye måter å bo på. Teknologiske nyvinninger, endringer i klassesamfunnet, og nye sosiale mønstre var også viktige faktorer som spilte inn.

Et sentralt trekk ved arbeiderklassens boskikk i første halvdel av 1900-tallet ble et skille mellom dag og natt. Hver morgen og hver kveld gjennomgikk hjemmet en forandring fra oppholdsrom til soverom og tilbake igjen. Arbeiderhjemmet hadde overtatt noe av det borgerlige hjemmets differensiering mellom offentlige og private sfærer, men skillet ble ikke markert i romdimensjonen, men i tidsdimensjonen. Konsekvensen var en innredning som var preget av nye sove- og kombinasjonsmøbler: patentsenger, sovesofaer og ikke minst divaner.

For øvrig var spisestuemøblementet, som etter skikken skulle stå midt i stua, det mest iøynefallende og prestisjegivende innslaget i innboet. Spisestua var som regel den første, største og kanskje eneste større investeringen i innbo som et ektepar foretok. Samtidig var fortsatt kjøkkenet boligens viktigste og mest brukte rom.

Den moderne middelklassen var langt på vei den klassen boligreformatorene selv hørte til. Middelklassens boliger ble derfor de som nærmest korresponderte med modernistiske boligideal. Disse idealenes grunnleggende trekk var funksjonsdeling. Boligen ble delt i arealer med ulike praktiske funksjoner: til søvn, personlig hygiene, matlaging, måltid, familiesamvær. Det 20. århundres middelklassebolig var i mindre grad innredet for selskapeligheter enn det foregående århundres borgerlige hjem. Det sosiale liv skulle i økende grad foregå i det offentlige rom, utenfor hjemmet.

I andre halvdel av 1900-tallet forandret boskikken seg gradvis. Eget foreldresoverom med senger ble stadig vanligere. Nå var kanskje soveromsmøblement med to senger, nattbord, toalettbord og «herre-kommode» det første store innkjøpet til hjemmet. Stua ble endret fra finstue og spisestue til dagligstue og salong. De viktigste møblene i hjemmet ble dobbeltsenga og salongmøblementet. Spisestuemøblene ble mer beskjedne og ofte plassert under vinduet eller inntil veggen i stua.

Endringene i boskikken kan også ses som en styrking av privatlivet: Soverommet blir en privat arena hvor fremmede ikke vises inn. Dobbeltsenga kan tolkes som et sterkt symbol på den økte betydning ektefellenes emosjonelle og seksuelle bånd får som familiens grunnpilar. Videre reduseres hjemmets betydning som arena for representasjon, til fordel for rekreasjon. Spisebordet som hadde uttrykt en evne til, på en representativ måte, å kunne markere årets og livets milepæler, måtte vike for en økt vektlegging av dagliglivets komfort og hygge. Salongmøblementet, det vil si sofa, lenestoler og sofabord, blir det sentrale elementet i hjemmet.

Skikken å innrede stua som dagligstue med salongmøbler ble styrket da fjernsynsapparatet ble vanlig – og etter hvert nødvendig, men skikken synes å ha vært på frammarsj i nærmere ti år før TV'en kom. Den endringen i boskikken som førte med seg at salongmøblement erstattet spisestuemøblement som hjemmets mest prestisjetunge utstyr, kan forstås som uttrykk for en endring av sosialt samvær i hjemmet. Før var spisestua arena for formelle og representative selskapeligheter, mens mer uformelt samvær fant sted rundt kjøkkenbordet. Nå ble salongen ramme rundt et mindre formalisert samvær. Denne informaliseringen av privat samvær i hjemmet kan i et større perspektiv forstås som del av en generell informalisering av samfunnet.

Også etterkrigstidens Oslo var uten tvil et klassesamfunn, men de kulturelle skillene mellom klassene synes stadig å ha blitt mer utydelige, noe som ikke minst gjelder boskikken. Omkring 1900 hadde forskjellen mellom arbeiderklassens og borgerskapets boliger vært svært tydelig, ikke bare når det gjaldt boligstandard og -størrelse, men også stil, smak og ikke minst bomønstre. I 1940 var forskjellen mellom arbeiderklasse og middelklasse fortsatt distinkt. Selv om den økonomiske evnen og boligenes størrelse kan være sammenlignbare, var de kulturelle mønstre – skikkene – ulike, noe som gir tydelige forskjeller i utformingen av boligen.

I 1950- og 60-tallets Norge førte det sosialdemokratiske samfunnets likhetsideal og sosiale integrasjon, samt de mange klassereisene, med seg at arbeiderklassen tok opp mange elementer av middelklassens levesett, men også at middelklassen ble påvirket av arbeiderklassens skikker. De kulturelle distinksjonene var fortsatt til stede, men ble mer subtile og vanskeligere å lese.

I etterkrigstiden ble det norske samfunnet gjennomsyret av en moderne forbrukerkultur. Økende kjøpekraft og nye varer la grunnlag for dyptgripende endringer i folks livsstil.

Men bedret økonomi er en for enkel forklaring på forandringer i måten folk innredet hjemmene sine på. Livsstil og boskikker er et komplekst samspill mellom økonomiske, materielle og kulturelle faktorer.

Morten Bing, født 1950, er etnolog og konservator ved Norsk Folkemuseum. Han er prosjektleder for «Leiegården fra Wessels gate 15», og forfatter av Østkanthjemmene og Østkantutstillingen *(2001).*